

Bölcsészettudományi - és Művészeti Kar

Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet

Poszthumanizmus

Németh Zoltán Tektonika című verseskötetében

Konzulens:

Dr. Balogh Gergő

egyetemi adjunktus

Galda Gábor Attila

GRG1A5

Angol nyelv és kultúra tanára –
magyartanár osztatlan tanári képzés

Eger, 2023.

Tartalomjegyzék

0. Bevezetés.....	3
0.1. A dolgozat témája, célkitűzés.....	3
1. A poszthumanizmus	4
1.1. A poszthumanizmus fogalma, irányzatai.....	4
2. A poszthumanizmus irodalomtörténeti kontextusban	6
2.1. Poszthumanizmus a világirodalomban	6
2.2. Poszthumanizmus a kortárs magyar lírában	8
2.3. Poszthumanizmus a kortárs magyar prózában	16
3. Németh Zoltán <i>Tektonika</i> című kötetének elemzése.....	18
3.1. A kötet elhelyezése a költői életműben.....	18
3.2. A kötet elemzése	18
4. A kötet közoktatásba való beemelésének lehetőségei	28
5. Összefoglalás	30
6. Mellékletek	31
7. Bibliográfia.....	37
8. Nyilatkozat	39

0. Bevezetés

0.1. A dolgozat témája, célkitűzés

Szakkolgozatomban Németh Zoltán *Tektonika* című verseskötetéről kívánok átfogó képet nyújtani a kötet elemzésén és a poszthumanizmus (kortárs magyar) irodalomban elfoglalt helyzetének feltárásán keresztül. Feltevésem szerint Németh verseskötete egy értékes és fontos mérőkövet képez nem csak a poszthumanista magyar líra, de általában a 2010–2020-as évek magyar irodalmában is, amely a poszthumanizmus egyre szilárdabb és termékenyebb kibontakozását is jelzi.

A poszthumanizmus ernyőfogalma alá eső animal studies, az ökokritika és a transzhumanizmus figyelemreméltó új gondolati irányvonalakként tűnek fel a 21. század elején. Nem csak az irodalom, hanem a társművészetek, a filozófia és a tudomány megannyi válfajában fontos szerepet töltenek be annak érdekében, hogy az ember, természet és technológia kapcsolatáról, illetve ezen keresztül végérvényesen a bolygónkról alkotott képünket egy olyan új megvilágításba helyezze, amely segítségével újra definiálhatjuk az ezekhez kapcsolódó, a 21. századra már tarthatatlannak bizonyuló fogalomköreinket, és így egy emberközpontúságot meghaladó gondolkodást alakíthassunk ki.

A poszthumanizmus fogalmának felvázolásával, gondolkörének kifejtésével kívánok rámutatni arra a tényre, hogy az új bolygótörténeti korszak megjelenése, amelyben az ember földi tevékenysége határozza meg leginkább annak alakulását, többek között új irodalmi hagyományok megjelenéséhez is vezetett és vezet napjainkban is. A világ- és magyar irodalomban is megjelentek olyan művek, amelyek az ember központi szerepét számos perspektívából lebontják és újra értelmezik. A kibontakozóban lévő magyar poszthumanizmus líra jelentős kötetének elemzésén keresztül kívánok eljutni Németh verseskötetéhez, amely meglátásom szerint a legszilárdabb képviselőjeként tűnik fel a tendenciának.

Németh Zoltán verseskötetének átfogó elemzésén keresztül pedig a poszthumanista magyar irodalomban rejlő újjátószándék megannyi példájára kívánok rámutatni.

1. A poszthumanizmus

1.1. A poszthumanizmus fogalma, irányzatai

A poszthumanizmus fogalma egyre fontosabb szerepet tölt be a 21. századi kulturális, társadalmi és tudományos dilemmákkal, felfedezésekkel és találmányokkal kapcsolatos diskurzusokban. A poszthumanizmus, tehát az emberközpontúságot meghaladó gondolkodás egyszerre több, szorosan összekapcsolódó, de esetenként ellentmondásokba is ütköző elméleti irányzatot takar, amelyek megjelenhetnek a kultúratudomány, a társadalomtudomány és a természettudomány különböző területein belül is. A poszthumanizmusra elsősorban tehát gyűjtőfogalomként szükséges tekintenünk, amely a művészet és a tudomány számos területén jelen lévő olyan elméleteket foglal magába, amelyekben közös az emberközpontú, pontosabban a humanista gondolkodás kritikája; az emberi létről, az ember biológiai, kulturális és társadalmi működéséről, tevékenységéről alkotott általános gondolkodásunk különböző irányzatokon keresztül történő kritikája, újra értelmezése.¹ A poszthumanizmus fő gondolata szerint a 21. századra égetően szükségessé vált az, hogy új perspektívákból közelítsük meg és rekonstruáljuk az ember(i)–természet(i) oppozíció fogalomkörét, és ezen keresztül kialakítsunk egy olyan szemléletet, amely szerint nem az ember vagy az emberiség képezi a természet és a létezés központi cselekvőjét. Pramond K Nayar szerint a poszthumanizmus diskurzusának főbb témái „olyan kulturális reprezentációkat, hatalmi kapcsolatokat és diskurzusokat tanulmányoz, amelyek történetileg az embert a többi életforma fölé, bizonyos központi, irányítói szerepbe helyezték. Mint egy filozófiai, politikai és kulturális megközelítés érdeklődésének terében egyebek mellett a technológiailag módosított ember, a hibridizált életformák, az állatok társadalmiságának új felfedezései, valamint az élet új megértése áll”.² Rosi Braidotti szerint a poszthumán állapot egy alapvető változást jelent abban, ahogy az emberről és annak társas kapcsolatairól, valamint a környezetéről gondolkodunk.³ Ez az elképzelés ugyanis alapjaiban bontja fel és formálja újra az olyan ellentétes, szembenálló fogalompárokat, mint az ember–állat, az ember–természet, az ember–gép és az emberi–nem emberi. Sőt, a poszthumanizmus nem fogalompárok, azaz lineáris, hierarchikus kapcsolatok mentén kívánja értelmezni az emberi és nem emberi létezőket, hanem ezen ellentétek elvetésével egy hálószerű rendszert vázol fel, amelyben nincsenek középpontok és alá- vagy fölérendeltségi viszonyok, hanem a világ

¹ HORVÁTH Márk – LOVÁSZ Ádám – NEMES Z. Márió, *A poszthumanizmus változatai*, Prae Kiadó, 2019., 8

² NAYAR, Pramod K., *Posthumanism*, Cambridge, Malden: Polity Press, 2014., 3–4

³ BRAIDOTTI, Rosi, *The Posthuman*, Cambridge, UK és Malden, MA: Polity Press, 2013., 1–2

cselekvői, azaz aktorjai mind kölcsönös kapcsolatban állnak egymással, és hasonlóan nagy hangsúllyal, fontossággal bírnak a világ működésében.⁴ A poszthumanizmus szökekvonalainak tekintetében fontos kiemelni a „(filozófiai, kulturális, és kritikai) poszthumanizmust, a transzhumanizmust (olyan variánsok formájában, mint az extropizmus, a liberális és demokratikus transzhumanizmus, számos egyéb irányzat mellett), az új materializmusok (a poszthumanista fogalmi kereten belüli, sajátosan feminista fejlemény), valamint az antihumanizmus, poszthumántudományok és a metahumántudományok szerteágazó területeit”.⁵ A poszthumanizmus vonzáskörébe sorolhatók még a posztantropocentrikus diskurzusok, mint az animal studies és az ökokritika.⁶ Ezen szökekvonalak közül jelen szakdolgozat elsősorban az animal studies, az ökokritika és a transzhumanizmus válfajaival kíván kiemelten foglalkozni, hiszen ezen elméleti irányzatok keretrendszere jelenik meg leghangsúlyosabban a poszthumanista irodalomban is.

⁴ HORVÁTH Gideon – SÜVEGES Rita – ZILAHY Anna (szerk.), *extrodæsia. Enciklopédia egy emberközpontúságot meghaladó világhoz*, Typotex, Budapest, 2019., 15

⁵ FERRANDO, Francesca, *Poszthumanizmus, transzhumanizmus, antihumanizmus, metahumanizmus és az új materialitások. Különbségek és viszonylatok*, ford. LOVÁSZ Ádám, Helikon 2018/4., 394

⁶ NEMES Z. Márió, *Ember, embertelen és ember utáni: a poszthumanizmus változatai*, Helikon, 2018/4., 377–378

2. A poszthumanizmus irodalomtörténeti kontextusban

2.1. Poszthumanizmus a világirodalomban

Mivel a poszthumanizmus nem egy korstílusként vagy műfajként, hanem egy eszmerendszerként határozható meg, így számtalan olyan irodalmi mű is vizsgálatunk tárgyává tehető, amelyek nem a 2000-es években, hanem több évtizeddel, sőt akár több évezreddel azelőtt jelentek meg, hogy a poszthumanizmus gondolköre megfogalmazódott volna. A poszthumanizmus irodalomban elfoglalt szerepét illetően az animal studies-hoz és az ökokritikához kapcsolódva a biopoétika és az ökolíra, a transzhumanizmussal kapcsolatosan pedig a technológiai sci-fi műfajai lehetnek a legfontosabb szökésvonalak. Az ember állattá vagy növénné leendése (Deleuze–Guattari), az állat emberré változása, a különböző fajok keresztezéséből született mitológiai lények és a nem emberi képességekkel megáldott vagy felvértezett emberek motívuma már az antikvitás kezdetétől fogva jelentős szerepet töltenek be az irodalomtörténetben. Mindez elsősorban az ember és az állat fogalma közötti különbségtételen alapszik.

Az emberközpontú világkép már az antikvitás során is alapvetően határozta meg világszemléletünket, ám a humanizmus korszakában vált egy látszólag elmozdíthatatlanul szilárd, a mai napig is fennálló elméletté, amely életünket, ön- és világképünket gyakorlati szempontból is alapjaiban határozza meg. Az ember politizáló állatokként (*zoón politikon*) való megnevezése Arisztoteléstől származik (*Politika*, 1153a-b), amely meghatározás ekkortól kezdve egészen a 2000-res évekig alapvetőnek bizonyult a filozófiai diskurzusokban⁷. Az ember és az állat közötti különbségtétel szerves részét képezi emberfogalmunknak. Többek között a beszéd képessége, a jogszabályok szerinti társas együttélés, az embert látszólag más állatok fölé emelő intelligenciája és kognitív képességei olyan tényezőként hatnak az általános közbeszédben is, amelyek éles határt vonnak az ember és az állat fogalma között.⁸ Az ember és az állat kapcsolata vagy éppen ellentéte meghatározóvá vált az irodalomban is, egészen az antikvitás irodalmának kezdetétől.

A 20. és 21. században megjelenő új irodalmi zsánerek felbukkanása új lehetőséget adott az akkor még nem poszthumánnak titulált, de a poszthumánhoz alapjaiban kapcsolódó elképzelések kibontakozására. Brian McHale a poszthumán scifizálódásának nevezi azt a folyamatot, amely során a posztmodern széppróza felismeri saját nem kanonizált, „alacsony”

⁷ BALOGH Gergő – FODOR Péter – PATAKI Viktor (szerk.), *Milyen állat? Az állatok irodalmi és nyelvelméleti reprezentációiról*, Alföld Alapítvány, Debrecen, 2020., 8–9

⁸ CSÁNYI Vilmos, *Az emberi viselkedés*, Sanoma, Budapest, 2006., 16

művészeti hasonmásának vagy testvérműfajának felhajtó erejét.⁹ Nemes Z. rámutat, hogy „[l]egkorábban az ezredforduló után tapasztaljuk, hogy mind a zsánerirodalom, mind a szépirodalom, illetve a két terület metszéspontjában elhelyezkedő köztes kulturális zónákban elkezdődik az olyan spekulatív fikciós (sci-fi, horror, fantasy stb.) művek termelése, melyek az emberi és nem-emberi technokulturális értelemben megváltozott viszonyrendszerét vizsgálják”.¹⁰ A science fiction műfajában meghatározó teret nyert az ember és a gép közötti hasonlóságok problematikája, illetve a technológia segítségével mesterségesen befolyásolt emberi test dilemmaköre is.

Nemes Z. Márió szerint az antropocén-diskurzus költészetben felfedezhető következményét legdinamikusabban a német szcena mutatja.¹¹ A kortárs német líra fiatal nemzedékének legfontosabb műhelyeként számon tartott kookbooks kiadó jelentette meg az *All dies hier, Majestät, ist deins* című¹² terjedelmes, esszéket is közlő antropocén-antológiát, amely a fiatal és középgenerációs német líra alakjainak sokszínű és heterogén műveit vonultatja fel.

E szerzők közül fontos kiemelni egyrészt Daniel Falb nevét, aki az antropocénhullám meghatározó alakjaként *CEB* (kookbooks, 2015) című kötetében egy lehetséges antropocén-líra kereteit vázolja fel.¹³ Falb szerint az antropocén líra konceptuális és nem-érzéki líra abban a tekintetben, hogy „adattopológiák, territóriumok közegében mozog, melyben egyedül a technotudományok által generált antropocén mutatkozik meg”.¹⁴ Ebből következően a földtani jelenünkbe való bezártságunk és transzcendencia-hiányunk „egy olyan költészetet követel meg, amely a természet és a technológia antimetaforikus hibridjeként értelmezett információs valóságunkat kutatja”.¹⁵

Axel Goodbody megközelítése ezzel párhuzamosan éppen a történeti-poétikai sokszínűséget hangsúlyozza, amelyen keresztül a fiatal német líra három főbb irányát szegmentálja azoknak a természethez való viszonyuk alapján. A természet szolgálhat egyrészt jelraktárként, másrészt egy leírás építőelemeinek forrásaként, harmadrészt pedig a

⁹ NEMES Z. Márió, *Magyar poszthumanizmusok*, Goethe-Institut Budapest, 2021. december. <https://www.goethe.de/ins/hu/hu/kul/sup/alg/ait/22577883.html> (Utolsó elérés: 2023. január 05.)

¹⁰ NEMES Z. I. m. 2021.

¹¹ NEMES Z. Márió, *Kacsacsőrű-emplős-várás Kenguru-szigeten. A kortárs fiatal költészet poszt-antropocentrikus viszonyai*, PRAE, 2017/1., 103

¹² BAYER, Anja – SEEL, Daniela (szerk.), *All dies hier, Majestät, ist deins – Lyrik im Anthropozän, kookbooks*, Berlin, 2016.

¹³ NEMES Z. I. m.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

fenséges képarcívumaként.¹⁶ Az antropocén líra tekintetében alapvető fontosságúvá válik a nem–emberi ágensek aktív versképző szerepe. Goodbody e mozzanat egyik első irodalomtörténeti példáját W.G. Sebald *Természet után* című¹⁷ hosszúversében látja.¹⁸

Nemes Z. szerint a poszthumán líra „a pszeudo-személyes mező antropomorfizáció és dezantropomorfizáció kettős erőterében jelenik meg, de minden komplikációja mellett őrzi az emberi hang és alakszerűség emlékezetét”.¹⁹ A poszthumán lírának nem célja az emberről való beszéd lehetőségének felfüggesztése, hanem csupán „konstruktív szökekvonalakat” (Deleuze-Guattari) kínál az emberközpontú ideológiával szemben. A poszthumán líra így alternatív emberfogalmakat alakít ki, amelyen keresztül „olyan hibrid szubjektumok jönnek létre, melyek szerves és szervetlen, emberi és állati, természeti és technológiai közti határok felülírása és kimozdítása mentén szerveződnek”.²⁰

A Prae Kiadó gondozásában 2021-ben megjelent *A ránk bízott kert* című világirodalmi ökoköltészeti antológia számos kortárs és klasszikusnak tekinthető külföldi költő természettel, emberrel és társadalommal kapcsolatos versét közli magyar nyelven, amelyeket az ökolíra műfajának irányából való erős olvashatóság fog össze. Ahogy azt Bordás Máté a kötet utószavában kiemeli, az antológia az ember és a természet között radikálisan megváltozott 21. századi kapcsolatának szellemi lenyomataként is értelmezhető: „[a] kötet számos verse kritizálja a minden más nézőpontot maga alá gyűrő emberközpontúságot, amely bebetonozásáért a Föld gyarmatosításával járó gazdasági-kulturális világrend kiépítése, az ipari forradalmak nyomán felgyorsuló technológiai fejlődés és a felvilágosodásban kicsúcsosodó szellemi áramlatok felelősek”.²¹

2.2. Poszthumanizmus a kortárs magyar lírában

A magyar irodalomtörténet tekintetében a 2000-es, 2010-es évek elejére tehető az olyan irodalmi művek megjelenése, amelyek karakteresen és hangsúlyosan jellemezhetők a poszthumanizmus szellemiségének ismertetőjegyeivel. Sőt a 2010-es és a 2020-as évek között már számottevően jelentek meg olyan alkotások is, amelyeknek nemcsak jellemzőjük,

¹⁶ GOODBODY, Axel, *Naturlyrik-Umweltlyrik-Lyrik im Anthropozän – Herausforderungen, Kontinuitäten und Unterschiede* = BAYER, Anja – SEEL, Daniela (szerk.), *All dies hier, Majestät, ist deins – Lyrik im Anthropozän, kookbooks*, Berlin, 2016., 287–305, 300.

¹⁷ SEBALD, W.G., *Természet után*, Magvető, Budapest, 2016. (Eredeti nyelvű első megjelenés: *Nach der Natur. Ein Elementargedicht*. Greno, Nördlingen, 1988.

¹⁸ GOODBODY 2016

¹⁹ NEMES Z. *I. m.*

²⁰ NEMES Z. *I. m.* 97

²¹ PÉCZELY Dóra (szerk.), *A ránk bízott kert. Ökoköltészet – világirodalmi antológia*, Prae Kiadó, 2021., 86–87

de felmutathatóan célzott vállalásuk is a poszthumanista diskurzusokhoz való kapcsolódás, és az ökolíra, a transzhumanizmus, az animal studies vagy egyéb poszthumanizmushoz köthető elmélet eleve kiindulópontként szolgál a művek és alkotók számára.

Nemes Z. Márió a kortárs magyar poszthumán kísérletek fontos megelőlegezőjének Harcos Bálint munkásságát tartja. Harcos már a 2002-ben megjelent *Harcos Bálint Összes* című verseskötetében kidolgozza a szubjektum dehumanizálásának számos formáját. Ennek a folyamatnak a legmarkánsabb alakzata a metamorfózis, amelyen keresztül az úgynevezett „naív-növényt” is megkonstruálja. Ez egy olyan poszthumán entitás, amely egyszerre rendelkezik növényi, állati és emberi kódokkal is.²²

Az animal studies diskurzusokkal párhuzamosan a poszthumanista irodalomban az állatpoétika, illetve tágabb értelemben a biopoétika keresi az emberi, az állati, és a növényi közötti átjárhatóság poétikai lehetőségeit. Ezen törekvések főképp Németh Zoltán *Tektonika* illetve *Állati férj*, Mezei Gábor *natúr öntvény*, Kele Fodor Ákos *Echolália*, és Sirokai Mátyás versesköteteiben érhetők tetten. Az emberi lét határainak megkérdőjelezése, átlépése a biopoétikával szorosan karöltve a testpoétika irányából is megközelíthető, mint Nemes Z. Márió *Bauxit* és *Barokk femina* című verseskötetében, vagy Urbán Bálint *Oscuro* című drámai költeményében.

Mezei Gábor *natúr öntvény*²³ című verseskötetének rendkívül tudatosan felépített és következetes dinamikát követő ciklusain keresztül igen karakteresen vonulnak végig a poszthumán líra jellemzői. Az ipusztériális objektumok és a természeti entitások, tájak egybeolvasztásával, a lírai én referencialitásának felbomlásával, és az állathoz, növényhez mint ételhez kapcsolódó foglmaink megkérdőjelezésével Mezei egy olyan poszthumán versvilágot hoz létre, amelyben mint kémiai vegyület, az elkeverést követően nehéz pontosan kimutatni azoknak komponenseit, ám végeredményként egy összetett, vizsgálatra invitáló és izgalmas elegyet kapunk.

A kötet első, *monstrorum historia* című ciklusában a biológia törvényeinek látszólag ellentmondó felépítéssel bíró lények enciklopédiákból ismerős jellemzéseit olvashatjuk. A versek egyszerre láttatják a fantasztikusnak ható monstrumok testi felépítését, belső szerveiknek élettani működését és viselkedésüket – mégsem válnak teljesen megismerhetőkké. Lapis József rámutat, hogy a szokatlan perspektíva révén a fizikai közelség miatt vizsgálható, de a távolság hiánya miatt csupán részlegesen megismerhető lények sorozata a szócikkjelleg és a költőiség egyvelegéből adódóan mintha „egy lázas

²² NEMES Z. *I.m.*, 99

²³ MEZEI Gábor, *natúr öntvény*, Kalligram, 2016.

alkimista-költő varázskönyvének elveszett részlete” volna.²⁴ A monstrumok legfőbb ismertetőjegyei túlmutatnak az általunk ismert biológiai törvényszerűségeken. Egy-egy monstrum egyszerre több különböző állatfaj jellemzőit hordozza magán. A *monstrum*⁷ jelzésű entitás esetében például „pikkelyes, emlős, csillogása fémes. [...] fogazata szúrós, [...] szőre alatt más szőr”. Az állati jellemzők mellett növények, sőt természeti képződmények és jelenségek tulajdonságaival is bírnak, amelyek fiziológiai szinten vannak hatással viselkedésükre, mint a *monstrum*⁵ esetében: „sötétben lélegzik. / nap fényében nem mozdul, bőre, húsa hideg, / nehéz nyálkás. kemény ásvány, só, sáros moha”. A biopoétika itt tehát a különböző faji jellemzők összekeverésével, sőt a flóra és a fauna közti határ felbontásával és a gének szintjén történő összeroszásának folyamatain keresztül működik.

Az állatról, sőt az állatról mint ételről alkotott fogalmainkat ássa alá és forgatja fel a kötet *éhségtől haloványak* című ciklusa. A gyógyászati és gasztronómiai recepteket idéző, mégis rettentő naturalisztikus versek előképe Zay Anna 17–18. századi szerző *Herbárium* című orvosi, gyógyászati munkája.²⁵ A versek a nyelvújítás előtti magyar nyelvhasználatot megidéző, egyszerre explicit és professzionális hangvételt megütő leírásai állatok és növények feldolgozási módszereit javasolja ételek és gyógyszerek elkészítésének céljából. A ciklus első, *hétfő* című verse így ad instrukciót: „végy pár hetes malacot, / a néhány malacot aprítsd / kanál zsírban, zsírban / pirítsd, ahol túl piros, ha / a bőr piros, vizes kendővel / borogasd, lázad enyhítsd”. A hét napjait kronologikus sorrendben követő ciklus versei a receptekre és az életmódra vonatkozó tanácsokban („a fűszerkerti munka használ / leginkább a léleknek. rostjait / simítja, s gócai oldódnak / köztük odabent”, *kedd*) szinte boszorkánysághoz hasonló eljárásokat, módszereket javasol. A *csütörtök* útmutatásai szerint „a rákokat meg kell vízben / főzni, apró lábaikat hajnalban / elszedni, nagy lábaiknak / kicsinyét szintúgy megtörni / mozsárban. a nagy lábakat / töben bemetszed, a vörös / rákhajak alá, hol üresek, a / meleg, szemcsés port magad / betöltöd”, majd a *szombat* című vers felhívja figyelmünket, hogy „bárány fejét vérből erősen / kimossad, / [...] metszett / zápfogait törd vágó késnek / fokával, zúzott orra lyukát / tiszta, szép vesszővel / szurkálod”. Ezek a leírások egyrészt rámutatnak, hogy valójában milyen morbid az, ahogy az ember feldolgozza az élelemmé vált állat részeit, az ember számára természetes feldolgozási folyamat milyen brutálisnak tűnik a többi állat élelemfogyasztási gyakorlatához képest.

²⁴ LAPIS József, *Vándorló könyvespolc* 15. „Ott kint, és itt belül”, szifonline.hu, <https://www.szifonline.hu/kritika-essze/vandorlo-konyvespolc/1743-v-ndorl-k-nyvespolc-15> (Utolsó elérés: 2023. január 05.)

²⁵ NAGY Márta Júlia, *Eleven ételek, halott tájak*, tiszatajonline.hu, 2019.06.25. <https://tiszatajonline.hu/irodalom/eleven-etelek-halott-tajak/> (Utolsó elérés: 2023. március 12.)

Másrészt pedig az ember és az állat közötti határt annak technikájával mossa el, hogy a feldolgozás során mintha életre kelnének az ételnek szánt állatok, és a különböző feldolgozási módszereken keresztül mintha éppen az ember sajátítaná el ezen állatok bizonyos tulajdonságait.²⁶

A kötet *véges kötés* című ciklusának anyagnevekhez és építkezéshez kötődő versei az emberi és a természeti létrehozás folyamatait mossa eggyé. A *részszög* című vers nyitánya így hangzik: „mert részszög nő falban és fában. hogy mind / elszáradjanak, a törzsön fejek, mint a gombok. / a szögek állandó kopogása, az üres erdő”. A lírai én megszólalásmódján keresztül egyszerre válik bizonytalanná tér és cselekvő, a sűrű, de pontos kijelentéseken keresztül mégis mintha több képet látnánk egyszerre. A részszög az ember alkotta fal és a természet állította fában is ugyanúgy megtalálható. A „törzs” szó egyszerre utalhat egy ember testére és egy fára, amelyet a gombok képe bonyolít tovább. Megkérdőjeleződik, hogy pontosan ki, vagy mi a cselekvője, elszenvetője a versbéli tevékenységeknek. Az erdő ürességében hallani a szögek „állandó kopogását”. Kétségessé válik, hogy vajon emberi kéz ütéseitől kopognak, vagy a részszögek egyfajta természeti folyamat részeként nőnek ki a fából, és hullanak le, mint annak termése. Az építkezéshez kapcsolódó munkáeszközök, mint a szög, fecskendő és véső, az ember által előállított anyagok és építőelemek, mint a tégl, cement, és beton a természeti folyamatok szerves részeként jelennek meg: „völgybe növekvő cementkőd, a ködben nyirkos / csend. [...] a völgy sűrűn / megáll, a táj kiönt” (cement). A természeti folyamatok és az emberi műveletek között elmosódik a határ, a humán perspektíva csupán szemlélőként, a folyamatok pusztá érzékelőjeként marad meg ebben a világban: „halk buborék” (fecskendő), „párolgó, forró beton” (beton). Mintha egy mérnöki pontossággal felépített világot ábrázolnának,²⁷ ahol nem az ember, hanem a szerves növekedés, a földkéreglemezek ütközése, vetődése, vagy az éghajlati viszonyok viselkednek egy kollektív építészmérnökként.

Nemes Z. Márió rámutat, hogy a kötet utolsó, *tájelegytan* címet viselő ciklusa már nem csak a táj pusztá átváltozását, változását mutatja, hanem tájdestrukcióként is értelmezhető, ugyanis a ciklus ezen versei már teljes mértékben mentesek bármilyen szemlélőtől. A táj nem egy emberi szubjektum perspektívájából, hanem a természet izgalmas fizikai-kémiai folyamatain keresztül kapja jelentését.²⁸ A poszthumanitás azonban itt nem csupán a lírai én areferencialitásából ered. Ezen versvilágban számos emberalkotta

²⁶ NAGY I.m.

²⁷ NAGY I.m.

²⁸ NEMES Z. I.m., 104

objektum, tárgy, konstrukció felfedezhető, ám az emberi alakoktól, az aktív emberi élet jelenlététől már teljesen mentes térként tűnik fel. Az [5] jelzésű szövegben „fehér dérabroszon csontból fűjt, forró tányérok, a tányérok / porhanyós alma, egy szőlő kavicsá aszott szemei” sejlenek fel, míg a [11] címet viselő versben „minden, ami szilárd, a levegőbe olvad. a lágyan forrasztott / hegygerinc szilikoncsempéje hosszan ráfut a legkülső ház / alulról lúgos falára”. Így válik a természet az ember után hátra maradt objektumokkal történő egybeolvadásán keresztül poszthumán tájjá.

Kele Fodor Ákos *Echolália*²⁹ elnevezésű multimediális művészkönyvében az állattá-válás poszthumán gyakorlatának szemléletes példáját mutatja a *Kacsaembriót bont a nyuszt aki vagy* című prózavers, amely oldalszámmegjelölés nélkül, a kihajtható borítók belső részén és a könyv középső oldalpárján vonul végig. A lírai én személyes családtörténete kerül párhuzamba a földtörténeti szinten láttatott faji evolúció folyamataival, a különböző állat- és növényfajok, sőt természeti képződmények szimultán szimbiózisának történetével: „Anyá, a tengeri vidra aki vagy, engem, a kicsinyedet moszattóba csavarsz, hogy a felszínen lebegjek és rejtőzzek. Megóvsz a ró kacápától, aki farkával üti agyon a hatyút, pedig én papagájhal vagyok, és az aljzaton vackolódom el: vékony nyálbevonatot választok ki, körülöttem lebeg, gubóvá forgolódom e nyálat, így burkolózok be.” Az anyá, az apa és a gyermek személyes „intimitásrétegei állati kódokkal fertőződnek meg, mely a pseudo-személyes mező határait úgy provokálja, hogy az alanyi traumát egy fajtörténeti horizontban egyszerre dehumanizálja és univerzalizálja”³⁰, sőt jól láthatóan ezen mechanizmusok határozzák meg eleve a lírai én perspektíváját, családtörténetük értelmezését is. „Apa, a veszély aki vagy, életre hívtad belőlem, a bordázott tarajos götében, a sötét életet: a roncsoló, dühödt túlélést, ami túl van az épségen: eltöröm a csontjaimat és átszúrom lábujjpárnáimon, így készítve meghosszabbítható karmokat; átszúrom bőrömet éles bordáimmal, hogy tüskéként meredjenek beléd mérgező váladékkal bevonva.” A faji, természeti tényezők elválaszthatatlanságának ténye, és az élőlények mint külön entitásokként való definiálása helyett a poszthumanista felfogás szerinti hálózatos kapcsolódás az, ami a személyes megszólalásmódot egyfajta hibrid, grammatikájában is hálózatos versnyelvezetté alakítja.³¹ Ez a versnyelvezet azonban nem csak az ember és a többi faj közötti viszonyrendszert bontja meg, hanem a költemény utolsó szakaszában már az anyá, apa és gyermek fogalmak is

²⁹ KELE FODOR Ákos, *Echolália*, Prae + Palimpszeszt, 2016.

³⁰ NEMES Z. Márió, „A nyelv egy faj”, Műút.hu, 2018.07.10. <https://muut.hu/archivum/29110> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

³¹ SZEMES Botond, *A Ctr+Z generáció és a visszafordíthatatlan*, alfoldonline.hu, 2020.06.29. <http://alfoldonline.hu/2020/06/a-ctrl-generacio-es-a-visszafordithatatlan/> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

elmosódnak, ezek végül egyetlen entitássá állnak össze. Az „anyapa”, „apanya” „apja fiánya” és ezen költői neologizmusok további változatainak megszólításként való használata grammatikai szinten is rámutat a három individuum felbomlásának, pontosabban összeolvadásának tényére: „[a] házi por lényegében halott emberi hám, apanya, tele van veled a szoba. Hiába az összetett szem, nem tudom, hol vagy igazán, mert rengeteget nyeltem belőled. [...] Anyapa, én a fajokban nem hiszek, de már a szememnek sem, hiába nézlek, a halmazállapotod sem tudom, különösen most, hogy a csontjaid közt nevelkedett férgek is elpusztultak már szebb rovarrevők begyében.” Az eddigi, élőlényekkel való párhuzamállítás itt már tovább fejlődik egy kémiai, fizikai jellemzőkkel bíró anyagszerűséggel való azonosítássá, ráadásul e kapott egyveleg meghatározhatatlan marad annak szétbomlásából, szétszóródásából adódóan. Szemes Botond rámutat, hogy „[a]z aposztrófé létrehoz szubjektumokat és egy köztük lévő viszonyrendszert, amelyeket viszont ugyanebben a megszólításban a nyelvi mozgás és más viszonyrendszerek felszámolnak. Pontosabban, ugyanúgy alakul a versben szereplők nyelvi megképződése, majd összeomlása, mint a vers állítása szerint az anyagi világban minden”.³² A mű „metamorfózispanorámájában” azonban nem vész el a magánélet, a család és a test humanista fikciója, hanem ezek a nem-emberi ökológiával, a fajok közti szimultán metamorfózis burjánzásával kontaminálódnak, és egy olyan új együttélési formát hoznak létre, ami az ember- és a természetfogalom emberközpontúságot meghaladó újradefiniálást követeli.³³

A poszthumanizmus ernyőfogalma alá tartozó transzhumanizmus az ember és a technológia, az élő szövet és a mechanikus gép közötti összefonódást előremutató, az ember(i)ben rejlő potenciál legnagyobb méretű és legvégső kibontakoztatójaként hirdeti.³⁴ A kortárs magyar lírában transzhumanista jegyekkel leginkább Tóth Kinga *All machine*, Fodor Balázs *Kozmológiai állandó* című verseskötetében, és Magolcsay Nagy Gábor szingularitáriánus elégiáiban találkozhatunk.

Tóth Kinga feminista kiborgesztétikát³⁵ működtető *All machine*³⁶ című verseskötetére az első olyan magyar nyelvű lírai vállalkozásként tekinthetünk, amelynek célja az ember–gép fogalomkörének poétikai destrukciója és egyszerre ezeknek egybeolvasztása is.³⁷ A kötet versein átívelő embergép motívuma olyan mechanikus,

³² Uo.

³³ NEMES Z. (2018.) *I.m.*

³⁴ HORVÁTH–LOVÁSZ–NEMES Z., *I.m.*, 19

³⁵ NEMES Z., 2017, 102

³⁶ TÓTH Kinga, *All Machine*, Magvető, Budapest, 2014.

³⁷ NAGYPÁL István, *A gépek monománt játszanak. Tóth Kinga: All Machine*, kortarsonline.hu, 2015.07.17. <https://kortarsonline.hu/aktual/irodalom-a-gepek-monomant-jatszanak.html> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

indusztriális folyamatokról, viselkedésmódokról és eseményekről számolnak be, amelyek egy gépek által uralt, örökösen működésben lévő, apokaliptikus világot vázolnak fel. A kötet első verse, a *Balerina* egy zenedoboz paramétereinek bemutatásán és elkészítésének lépésein keresztül tárja fel a benne szinte fogságban lévő, szenvedő lány képét: „a henger / közepén lyukba / illesztett kampókra / csomózva a zsinór / a zsinór a lányra / tekerve”. Balogh Gergő értelmezésében ezen fázisok egyfajta „szexuális Bildungként” jelennek meg, ez a folyamat ugyanis a balerina testének és így szabadságának egyre erőszakosabb korlátozásával valósul meg.³⁸ A kötet ciklusain keresztül haladva számos tárgy, gépezet, alkatrész, eszköz és szerszám képében jelennek meg a dehumanizált emberi alakok. A *Daru alatt* című versben, egy kikötő rakodási területén találjuk magunkat. A gépek ricsaja, a hajó, daru és irányítópult működésének zaja közepette hangzanak fel a ládákban utazó menekültek „nyekkenései”, „utolsó hangjuk” a ládák földre érkezésekor.³⁹ A Plüss című versben a gyerekkorból ismerős puha és kedvességet árasztó plüssállatok képe helyett amorf, roncsolódott és megjelenésében ijesztő, futószalagon készült játékok elkészülését olvashatjuk: „a plüss teste roncsolódik / végtagjai a tojásra olvadnak / a tojáshoz ragadnak belső / selyembélése belekavarodik / a már folyékony műanyag héjba”. A kötet világában felbukkannak még az iparhoz köthető tárgyak (*Golyó, Cső, Betonetető, Nyaktiló, Vezércső*), konstrukciók (*Ikertornyok, Akvárium, Antenna*), és személyek is (*Új Kelemenné, Menyasszony, Őr, Vendég*), ezek viszont vagy a lírai nyelv működéséből, vagy a destruktív líravilág működéséből adódóan mindig dehumanizálttá, vagy a humán(us)t végérvényesen géppé, gépivé alakítja. A kötet végén már egy egész gyári közeg groteszk és tragikus történetét olvashatjuk (*Zrt*), majd eljutunk a *Városba*, ahol „homokhegyek tüfejadagoló / fújja ki az alagutakat / a ragacsos hidak alatt / márványcellák sejtek” képei fogadják a lírai szemlélőt. A kötet utolsó, *All Machines* elnevezésű ciklusának versei egyfajta kiegészítései a kötet előzetes verseinek. A *Balerina* című verssel párhuzamba hozható, cikluscímet is jelölő kijelentés szerint „ki kell engednem a lányt”, amely a zenedobozból való kitörés erős intenciójára utal. Balogh konklúziója szerint a kötet verseiben „éppen a mindent körülvevő és mindenütt jelenlévő emberi vagy egyéb gépek uralma alá való rendelődés teremti meg a kauzális kulturális és egzisztenciális működésmódok totális mechanikai uniformizáltságán túl a (poszt)humán tapasztalat közösségének érzetét”.⁴⁰

³⁸ BALOGH Gergő, *Poszthumán szerkezetek. Tóth Kinga: All Machine*, Alföld, 2014/12., 125

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo., 127

Az emberi, sőt az írói-költői tevékenységet helyettesíteni képes gép, mesterséges intelligencia jelenlétére már nem csak narratívákban belül fikcióként, vagy poétikai tekintetben, hanem gyakorlati szinten is vannak példák a magyar irodalomban. A mesterséges intelligencia felhasználóinak száma ugyanis ugrásszerűen nőtt meg a 2020-as évektől kezdődően. Az online AI kép-, szöveg- és hanganyaggenerátorok elterjedésével a felhasználók bármilyen számítástechnikai vagy technológiai előképzettség nélküli is, néhány kattintás vagy rövid szöveges parancs segítségével akár irodalmi vagy művészeti alkotásokat is létre hozhatnak, amelyeknek nem-emberi eredete a legtöbb esetben nehezen, vagy egyáltalán nem is kimutatható. Papp Tibor 1994-ben megjelent *Disztichon Alfa* (Magyar Műhely, Budapest) elnevezésű számítógépes versgenerátor-programja már a floppy-lemezek korában képes volt felmutatni egy olyan szövegalkotási módozatot, amelyből a költő mint szubjektum részben vagy teljes egészében kivonódik, így a mesterséges intelligencia által történő versalkotás gyakorlatának fontos megelőlegezőjéről beszélhetünk. A versgenerátor-program ugyanis tizenhatmilliárd magyar nyelvű, szabályos disztichon lejtésű verssor megalkotására képes, a disztichon szabályainak maradéktalan betartásával.⁴¹ A költő elsődleges feladata ez esetben nem közvetlenül a verssorok, hanem a számítógépes program kódrendszerének megírása, a szoftver működésének biztosítása volt, amely így képes a verssorok legenerálására. Az experimentális médiumközi projektnek is tekinthető mű a program könyv formájában kiadott használati utasításából és egy magát a programot tároló floppylemez-mellékletből áll. Ezen költészeti törekvés a világirodalmi kánonban is előkelő helyet foglal el, ugyanis többek között Alexandre Gherban „az új költészet úttörőjének nevezi, akinek korszakalkotó dinamikus költeményeit elismeri minden »költészet-történelem« és minden számítógépes irodalmat taglaló írás”.⁴² Szintén a mesterséges intelligencia, pontosabban a prediktív szövegbeviteli program segítségével alkotott versekkel találkozhatunk. André Ferenc *Szótagadó* (Jelenkor, Budapest, 2018) című könyvének utolsó ciklusában, illetve Nagy Gerda *WHO AI AM?* (Gondolat, Budapest, 2019) című verseskötete teljes egészében ezen alkotómódszerrel íródott. A prediktív szövegbevitel az okostelefonok billentyűzetének egy olyan funkciója, „mely mesterséges intelligencia segítségével tanul a felhasználótól, hozzáfér előzményeihez, elemzi a gyakran használt kifejezéseket és nyelvi finomságokat, figyeli az épp írásban lévő szöveget, kiegészítést ajánl,

⁴¹ G. KOMORÓCZY Emőke, „*Mintha a fény énekelne, a költészet felszabadít...*”. Papp Tibor Emlékmeder című könyvéről, Kortárs, 2020/11., 60

⁴² KELEMEN Erzsébet, *Életműportré Papp Tiborról. A nyolcvanéves avantgárd mester köszöntése a Magyar Írószövetségben*, Agria, 2017/01., 207

és a korábbi üzenetek alapján algoritmusa megtippeli a következő lehetséges szavakat”.⁴³ André és Nagy noha a mesterséges intelligencia segítségével írt verseket, a program működéséből fakadóan mégsem egy egyoldalú generálásról van szó, hanem sokkal inkább egyfajta együttműködésről húsvér és digitális alkotó között. Mivel a program eleve az adott felhasználók saját szövegalkotási jellemzőit, szókincsét veszi alapul, így a szövegalkotás folyamatában igaz a program segédkezik, ám a szöveg alaptagjai, szókészlete a költőktől származnak Papp, André és Nagy műveinek esetében is. A mesterséges intelligencia segítségével történő alkotás a transzhumanista diskurzus egy új, fontos szökekvonalává válhat, hiszen „a korszerű technológiák segítségével a transzhumanisták ki akarják bővíteni a hagyományos humanizmus biológiaiag behatárolt, és így alapvetően végesnek tekinthető eszköztárát”.⁴⁴ Látható, hogy „[a] költői hang emberi eredetének dekonstrukciója ezekben az esetekben tehát, túl a nyelven, a »technika szellemének« szóhoz engedésével valósul meg”,⁴⁵ így a költő, mint ötletgazda humánus, és a technológia, mint az ötletet kivitelező, megvalósító intelligencia együttműködése az irodalomban is újszerű alkotói eljárásokat, sőt ebből adódóan új poétikai irányzatokat is eredményez.

2.3. Poszthumanizmus a kortárs magyar prózában

A kortárs magyar poszthumán próza tekintetében úttörő jelentőséggel bír Bartók Imre *Virágba borult apokalipszis* című trilógiája, amely ötvözi a szép- és a zsánerirodalom jellemzőit, hiszen egyszerre idézi meg a bűnügyi regények, az apokaliptikus disztópiák és a szürrealisták absztrakt képzettársításával teli világát, miközben filozófiai eszmefuttatásokról és a poszthumán állapot felismeréséről is olvashatunk. A *Patkány éve*, azaz a trilógia első kötetének cselekménye szerint Stone, New York-i rendőr egyre bizarrabb és brutálisabb gyilkosságokról, és merőben rendellenes eseményekről kap hírt városában, például egy génmanipulált magok és csírák segítségével kertet alakított családról, egy múzeum vendégeinek az ember–növény lét határmezsgyéjén ragadva növényekké alakult esetéről, és egyéb a biológia, a kémia, de még a logika határait is felrúgó történetekről. Kiderül, az események hátterében Karl, Ludwig és Martin állnak, akik emberen túli képességekkel rendelkező lényekként az emberi, humán világ felszámolását tűzték ki céljukként.⁴⁶ A kötet

⁴³ NAGY Gerda, *WHO AM I?*, Gondolat, 2019., 5

⁴⁴ HORVÁTH–LOVÁSZ–NEMES Z., *I.m.*, 19

⁴⁵ BALOGH Gergő, *Költészeti fenséges. A 2010-es évek fiatal magyar költészetéről*, Alföld, 2020/12., 55–56

⁴⁶ MIZSER Attila, *Apokalipszis és teremtés Bartók Imre A Patkány éve című regényében*, irodalmiszemle.sk, 2016.10.28. <https://irodalmiszemle.sk/2016/10/mizser-attila-apokalipszis-es-teremtes-bartok-imre-a-patkany-eve-cimu-regenyeben-tanulmany> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

filozófiai értekezéseket idéző szakaszai szeresen kapcsolódnak ezen karakterekhez, hiszen valójában Karl Marx, Ludwig Wittgenstein és Martin Heidegger transzhumán implantátumokkal kiberg-jellegűvé tett alteregóit formálják meg, miközben vezetőjük, Cynthia pedig Cynthia Freeland feminista filozófus nevét viseli.⁴⁷ A poszthumán esztétika messzemenőig való működtetése kapcsán Horváth Györgyi szerint a trilógia első kötetét „olvasni olyan, mint végigasszisztálni Bret Easton Ellis, Nemes Z. Márió és a *Helyszínelő*-sorozat találkozását a filozófiatörténet és a biopunk boncasztalán, ahol a hullakamra falát Gunther von Hagens *Bodies* című kiállításának darabjai, valamint Hieronymus Bosch *A gyönyörök kertje* című dyptichonjának Faembere díszítik, és ahol az első bemetszés előtt Csáth Géza *Fekete csönd* című elbeszélésének kezdősorait cerebrálják”.⁴⁸ A regény poszthumán szemléletéből adódóan ugyanis az emberi test már nem a szubjektum megjelenési formájaként, hanem pusztá anyagként tűnik fel, és ebből adódóan a különböző test-transzformációk rettentő naturalisztikus és érzelemmentes hangnemben tárul elénk, „a fertőzés- és betegség-metaforákban tobzódó regény lényegében ugyanis a megállíthatatlan fizikai leépülés kérlelhetetlen logikája mentén szerveződik”.⁴⁹ Bartók Imre regénytrilógiájában akár a magyar poszthumanista őssregény megírására tett kísérletet is láthatjuk, hiszen módszeresen működteti a poszthumanizmus ernyőfogalma alá eső elméletek jellemzően élet–halál, humán–kiborg, mesterséges–organikus, és ember–állat oppozíciók fogalmának megkérdőjelezését és felbontását.⁵⁰

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ HORVÁTH Györgyi, *Apokalipszis a boncasztalon*. Bartók Imre: *A Patkány éve*, es.hu, 2013. 06. 06. http://www.es.hu/horvath_gyorgyi:apokalipszis_a_boncasztalon;2013-06-06.html (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

⁴⁹ TURI Márton, *Bonctanilag látni a világot*, muut.hu, 2013.06.23. <https://muut.hu/archivum/2487> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

⁵⁰ VIDOSA Eszter, *Határsértés és hibriditás. Szétbomlasztott valóság Bartók Imre szövegeiben*, Helikon irodalom- és kultúratudományi szemle, 2018/4., 522

3. Németh Zoltán *Tektonika* című kötetének elemzése

3.1. A kötet elhelyezése a költői életműben

Németh Zoltán költői tevékenysége mellett irodalomtörténészként és kritikusként is jelentős tanulmányokat, esszéket és monográfiákat írt. Kutatásának fő területeit a kortárs magyar irodalom, a határon túli magyar irodalmak, az irodalom és a hatalom kérdéskörei és a posztmodern illetve a poszthumanista magyar és világirodalom képezik. Talamon Alfonz monográfiájának (Kalligram, Pozsony, 2001), illetve Parti Nagy Lajos monográfiájának (Kalligram, Pozsony, 2006) szerzője.⁵¹ Első verseskötete *A szem folyékony teste* címmel jelent meg 2000-ben.⁵² *Tektonika*⁵³ című verseskötete szervesen, széles körben mozgósítja az előzetesen megjelent verseskötetek tematikáit, mint például a testi és nyelvi abúzus (*Boldogságtelep – vetélőgépből*)⁵⁴ és az erotika tematikájának radikálisan újszerű megközelítését (*A perverzió méltósága*)⁵⁵. A *Tektonika* markáns előzményeként látható a *Kunstkamera*⁵⁶ és az *Állati férj*⁵⁷ kötetekben hangsúlyosan megjelenő biopoétikai irányultság, ember–állat határát felbontó és újra értelmező poszthumanista törekvés. A poszthumanizmus gondolkörébe tartozó „emberi és állati létszférák közötti átjárhatóságot, a kommunikáció előállíthatóságát az evolúciós és az ökokritikai líra felől problematizáló, valamint a hibriditás és a genetika fogalmi rendszerét”⁵⁸ még jelentősebb pozícióba helyezi Németh a *Tektonika* című kötetével.

3.2. A kötet elemzése

Németh Zoltán *Tektonika* című verseskötete jelen dolgozat megírásának idején a költői életmű legutóbbi darabjaként nem csak folytatja, de újabb irányok nyomvonalán értelmezi is az előző kötetekre jellemző tematikákat. A testi-nyelvi abúzus, tabu, transzgresszió kapcsolata, biopoétikai irányzatok, a természet-kultúra és az ember-állat-növény oppozíciójának felbontása, és a háborús, társadalmi traumák témája jelenik meg a

⁵¹ ANDRÉ Ferenc, *Saját szégyenem szavaiból dolgozom. Interjú az 50 éves Németh Zoltán költővel, irodalomtudóssal*, Helikon, 2020/21.

⁵² NÉMETH Zoltán, *A szem folyékony teste*, AB-ART, Pozsony, 2000.

⁵³ NÉMETH Zoltán, *Tektonika*, Pesti Kalligram, Budapest, 2021.

⁵⁴ NÉMETH Zoltán, *Boldogságtelep – vetélőgépből. Csáth szeretője*, Kalligram, Pozsony, 2011.

⁵⁵ NÉMETH Zoltán, *A perverzió méltósága*, Kalligram, Pozsony, 2002.

⁵⁶ NÉMETH Zoltán, *Kunstkamera*, Kalligram, Pozsony, 2014.

⁵⁷ NÉMETH Zoltán, *Állati férj*, Kalligram, Pozsony, 2016.

⁵⁸ VINCZE Richárd, *Antik romok a tájban. Németh Zoltán: Tektonika*, kulter.hu, 2021.12.24. <https://www.kulter.hu/2021/12/nemeth-zoltan-tektonika-kritika/> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

kitüntetetten poszthumanista jellemzőkkel bíró kötet lapjain. A *Tektonika* cím első olvasatra a földkéreg felépítésével és a földkéreglemezek mozgásával kapcsolatos asszociációkat nyújt, másik szempontból, a szó etimológiáját tekintve pedig a tektainó, teknón és techné görög eredetű szavak ismeretében az építészetre, az anyagmegformálásra, vagy az építő, alkotó emberre is gondolhatunk.⁵⁹ A földkéreg rétegeinek tektonikus mozgására való figyelemfelhívás a kötet ciklusainak, verseinek egymásra épülő, az egymással kapcsolatban és mozgásban álló viszonyára tesz ígéretet: a kötet hét ciklusa tematikájában, problémafelvetésében és poétikai megszólalásmódjában is különbözőnek tűnik fel, ám a kötet cím szerkezetileg is összefogja ezt a hét szakaszt, hiszen a kötetben belül elszórva, hat vers címében is megjelenik a tektonika kifejezés. Az eltérő hangvételű és tematikájú versek így a kötet olvasása során újra és újra átértelmezik a tektonika szó jelentését, újabb jelentésrétegeket hozzáadva az addig ismertekhez.⁶⁰ Így a tektonika a kötetben belül működő azon erőként fogható fel, amely egyszerre rendszerezi, de poétikai, tematikai, sőt a műfaji határok mozgásából, feszegetéséből adódóan folyamatosan meg is töri azokat, „[a]kárcsak a geológiai elmélet, pontosan azt az illúziót bontja le a kötet is: a földkéreg szilárd, stabil és egységes szerkezetként képzeljük el – amely ezzel szemben folyton változó, széteső, instabil struktúra.”⁶¹

Igaz, a kötet hálózatos, rétegelt felépítéséből adódóan és a pontosabb szemléltetés érdekében magam sem a versek lineáris, sorrendben történő olvasási irányát követem az elemzés során, mégsem szabad megfeledkeznünk azonban arról, hogy a kötetet első alkalommal kézbe vevő olvasó a versek megszokott olvasási sorrendjét követi, és éppen ezen olvasási irányon keresztül válik egyre világosabbá számára a kötet mélyebb rétegeinek, (vissza)utalásainak hálózata. A könyv első, *Még harminc év*, utolsó előtti *Húsz évvel később*, és utolsó Coda című versét tekintve ugyanis egyfajta keretes szerkezet körvonala is kirajzolódni látszik, ráadásul e versek a kötet kontextusából kiragadva is megtartják egységes felépítésüket, amelyek a könyv „tematikus, poétika-retorika szisztémáját prediszpozicionáló aktivitásokként mutatkoznak meg”.⁶² A könyv első, *Még harminc év* című verse egyrészt a testi tapasztalatokat és a geológiai aspektusokat helyezi párhuzamba: „A szájából egy szénbánya omlik a torkomba, / amikor csókol, imádom, ahogy a csillogó /

⁵⁹ VISY Beatrix, „A tér és az idő humanredői”, *Élet és Irodalom*, 2022. LXVI./7. <https://www.es.hu/cikk/2022-02-18/visy-beatrix/a-ter-es-az-ido-humanredoi.html> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

⁶⁰ Uo.

⁶¹ PÁPAY Szandra, *Tech-tonika – Németh Zoltán Tektonika című verseskötetéről*, *irodalmiszemle.sk*, 2022.08.31. <https://irodalmiszemle.sk/2022/08/tech-tonika-nemeth-zoltan-tektonika-cimu-verseskoteterol-papay-szandra-irt-kritikat/> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

⁶² VINCZE I.m.

fényes fekete kődarabok lángra lobbantják / az ínyemet a gerincevelő gyújtócsatornáján / keresztül”. Emellett pedig a poszthumanista biopoétika is működésbe lép: „a szeme mögül / egy varánusz néz kifelé, a komodói / sárkány jéghidegsárga tekintete”, illetve „Ezzel a testtel visszazuhanok a / gyökerekig, ahol elágazott legalább három- / százötven faj, és a lüktetésében mindet / egyszerre érzem”, amelynek gondolatiránya a vers későbbi részében a „Ki tudja, embert fogunk-e szülni” kérdéssel jut tetőpontjára. A kötet utolsó előtti verse, a *Hús évvel később* ezzel szemben egy roppant realista megszólalásmódon keresztül tárja elénk egy minden tekintetben húsvér ember, apa legbensőségesebb érzésvilágát és családtörténetét: „A feleségem a járási székhely kórházában. / Éppen kaparták ki belőle a kisbabánkat. / Éjjel kezdett vérezni, kapkodva pakoltunk”. Ez a szöveg kifejezetten mentes minden olyan poszthumanista megszólalásmódtól, amely egyébként a kötet egészére jellemző. A két cím visszatekintő, illetve jövőbe mutató számnevei, a két vers személyes hangvétele, a család, szülés, születés tematikája és az apa perspektíva azonban egy olyan erőteljes kapcsolódást jelent, amelyből „a személyes sors, az alkotó (eddig) életideje, fél évszázada is kirajzolódik, már csak a keretező, szinte Vajda János-i elszámolást idéző [...] alanyi vallomás, a személyes múlt és érzésvilág felfedése” miatt is.⁶³

A tektonika szót címükben is viselő hat vers közül az első a 67. oldalon olvasható, amely sebészeti eszközök rendkívül pontos megnevezésével „bontja az embert atomjaira képileg és nyelviileg is”⁶⁴: „egy zsilett, egy PC-077-07 Hess finom sebészeti csipesz, / 1x2 foggal hajlított, 70 mm, letekerni az ércsatornát / a testből, kampóval kihúzni az összes eret a még élő szervezetből”. A sebészeti beavatkozás folyamatának professzionális regiszterben történő kifejtése, a szakzsargonral és szakesszközök leírásával telített versnyelvezet azonban nem csak egy emberi test operációját mutatja be, hanem a tér és az idő, a múlt és a lehetséges jövő kutatása is egyben: „Megakasztani az időben az egyetlen folyamatot, / amely elérte a jelen peremét”, illetve: „egy / élekkel és tűhegyes pontokkal fogazott / iszonyfésű, szétfésűli az életet visszamenőleg, / a testbe, sorsba, egy folyó deltája, a forrástól kezdődően”. A cím tekintetében a vers tektonikus mozgása abban rejlik, hogy az orvosi szakzsargon és a merőben fizikai beavatkozás „versrétege” a tér és idő dekonstruálására, újraalakítására törekvő poétikai mozgás rétegévé válik.

A 71. oldalon kezdődő, csakugyan a puszta *Tektonika* címet viselő vers szövegében a végletekig radikalizálódik a poszthumánra jellemző emberi, állati és tárgyi entitások, objektumok közötti határ elmosásának poétikája, amely ebből adódóan szürreális,

⁶³ VISY I.m.

⁶⁴ PÁPAY I.m.

ellentmondásos anatómiával rendelkező entitásokat eredményeznek. Amíg a versbeszélő kinézete és kiléte teljes homályban marad, megtudjuk, hogy „beszélt Samuella, az imádkozó csigával, meglátogatta / Annabellát, a tengeri képernyőt [...] valamint Xiant, az asztmás békát”. A vers szövegében további rendkívüli lények megjelenéséről és viselkedéséről tudunk meg többet, úgy, mint Lakunáról, akinek „száz lába kalimpált, / egy százlábú elefánt, most épp autót mosott”, vagy Pamana, Astala és Abona esetében, akikről kiderül, hogy „pikkely, bőr és élénkzöld levél hámrétege borította” testüket, és Panamát „minden haradik nap fel kellett tölteni / egy szolidáris, Platónból doktoráló szélerőműből”. A vers ironikus, sőt szinte már a poszthumanista poétikákat parodizáló megszólalásmódja valójában fokozatosan tereli át a figyelmet a poszthumanizmus nagy téttel rendelkező jelentésirányaiba⁶⁵. Egyrészt megjelenik az emberi identitás problémaköre: „Ha arra a kérdésre keressük a választ, vajon őrizte-e / bármelyikük is a síró emberi arcot, a könnycseppeket, / határozott nemmel válaszolhatunk”, illetve a halál témaköre is: „de ezek az arcok a görcsbe ránduló test kényszerét / tárolták, pontosabban a halált, amelyről oly kevés / mondott le bármely lény öröktől fogva”, és „eldöntötték, hogy darabjaik [...] a múlttól megszabadulva, / egy másfajta tudatlanságban élnek majd tovább”. A versben tehát valójában a hagyományosan emberi perspektívából értelmezett halál fogalomköre tematizálódik és kerül új fénytörésbe az ember által ismert állatok, növények és tárgyak mutációjából létrejött, ám emberi logikával már felfoghatatlan jellemzőkkel bíró lények érzelemmentes életjeleneteik és „fél-haláluk” megismerésén keresztül.

Pápay Szandra rámutat, hogy a kötet 84., 86. és 92. oldalán olvasható Tektonika-versek „nem távlati, hanem a személyes élettörténetek makrokörnyezetének történeteit adja”.⁶⁶ E versek az objektív tér és a szubjektív, individuális történet között rejlő feszültség lehetőségeit kutatják – egy-egy apró objektum, mint egy vízcsepp, egy hajszál és egy sejt szinte mikroszkopikus közelséggel történő lírai szemlélése éppen a teret, időt, sőt talán még az igazságot is meghaladó lírai gondolatmenetté tágu.

A *Ponte Vecchio* alcímű vers az olaszországi Firenzében található, címadó híd kövezetének rései között megmaradt vízcsepp képéből bontja ki egy amerikai turista, John Giorgio történetét, aki „éppen a barátnőjével szakított, miután már ha- / todik éjjel hiába próbált szeretkezni vele”. A nő folyamatos elutasításai miatt a férfi összepakol és kiköltözött hotelszobájukból. John azonban „csak három nap múlva tudta meg, hogy a lány még / aznap reggel kilépett a Taxi Florence egyik Fiat Pandája elé, olyan sze- / rencsétlenül, hogy a

⁶⁵ PÁPAY *I.m.*

⁶⁶ PÁPAY, *I.m.*

nyakszirtje egy motorkerékpárnak csapódott”, és súlyos sérüléseiből adódóan még aznap éjszaka bele is halt sérüléseibe. Az eddig megbízhatónak és tényszerűnek feltűnő, múlt idejű eseményeket taglaló versbeszélő hangja azonban megváltozik, és ettől a ponttól kezdve a szemlélődés egy lehetséges jövő részletes kifejtésévé alakul. A lírai hang csupán feltételezi John életének folytatását, annak részleteit azonban továbbra is tényszerű, igaznak ható állításokkal közli, dacára, hogy azok néha még egymásnak is ellentmondanak. „Ha együtt maradnak, három gyerekük született / volna, de John már az első gyerek [...] születése után rendszeresen csalta volna feleségét a cég fiatal titkárnő- / jével. Így csak egy gyereke született, aki [...] három éves ko- / rában meghalt.” A versbeszélő ekkor egy metareflexív megjegyzést tesz John könnyei és a hír réseiben lévő vízcsepp hasonlóságának közhelyes iróniájáról, „mégis így volt”. A vers végén a versbeszélő már jövő időben mondja el John halálának időpontját. A versbeszélő omnipotensnek feltűnő, jövőbelátó ismerete feszültségbe kerül ismereteinek grammatikai jellemzőivel. A múlttal és a jövővel kapcsolatos mindentudása éppen az igeidők önreflexív használatával kérdőjeleződik meg. A vers elbeszélésmódjából az olvasható ki, hogy a versbeszélő számára nem John objektív története a fontos, hanem a múltban és a jövőben rejlő végtelen történetlehetőség, amely egy apró vízcseppből kibontakozhat.

Ehhez hasonlóan a *Le Ngoc Dung* alcímet viselő Tektonika-versekben is egy apró objektum szemlélődéséből, követéséből bontakozik ki egy tágabb történeti narratíva. A vers szövegében a szemlélődés tárgyát egy hosszú, fekete hajszál képezi, akinek tulajdonosa „arcot és testet adott a kortárs cseh álneves irodalom minden bizonnyal / legnagyobb hoaxának, pontosabban Lam Pham Thinnek”. A hajszál kémregényekbe, krimikbe illő vizsgálata során („A / DNS-vizsgálat alapján életkora nap: 44 nap.”) a vietnámi cseh prózaíró Thin kirobbanó pályaindulásának története bontakozik ki, aki a cseh Könyvklub fődíjját is elnyerve egy rendkívül ígéretes új hangként jelentkezett a cseh irodalomban. A 19 éves írónőről azonban kiderül, hogy nem is létező személy, és szövevényes módon internetes fotók és húsvér alteregók segítségével valójában Jan Cempírek középkorú cseh író állt az átverés mögött. A történet ebben az esetben egy teljes mértékben hiteles, valós eseménysorozatot taglal.⁶⁷ Ebbe az olvasó és a vers világában is hiteles környezetbe ágyazódik be a versbeszélő által végzett szuperrészletes DNS-vizsgálata a hajszálnak („A GPS Origins™ 36 globális / génállomány alapján kiszámított származási hely 46%-ban Dél-vi- / etnám. A hajszálból 1,22 cm-es darabot eltávolítottam), amelyből még annak percre

⁶⁷ Németh Zoltán, *Misztifikációk. Értelmezések szövegek, képek és testek határán*, Iskolakultúra, 2015/9., 31

pontos előzménytörténete is kimutatható: „A DNS-vizsgálat alapján Le Ngoc Dung aznap frissen facsart répalevet reggelizett [...]. A hajszál 9.15-kor hagyta el a fejbőlrt.” A vers egyrésről egy valós eseményt elevenít meg, amelyben azonban egy hamis emberi személy, egy kétes (kettős) identitással rendelkező író(nő) alakja van jelentős hatással környezetére. Másrésről pedig a hamis személyt megformáló valós nő hajszálának vizsgálatán keresztül mutat rá az egyéni és a közösségi történet bonyolult viszonyrendszerére. A kettő között húzódó párhuzam ismét rámutat arra, hogy ezen szövegekben „a jelentésegységek elemeinek mozgása írható le tektonikus mozgásként, mint a történő élet láthatatlan „mikrorezgéseit”, összefüggéseit leíró vers”.⁶⁸

A *Wydział Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego* alcímet viselő Tektonika-vers pedig arra a poszthumanista perspektívára mutat rá, hogy az emberi szubjektum az élet minden másodpercében más emberi szubjektumok sejtjeivel kontaminálódik, így egy emberi szubjektum valójában sosem tekinthető teljesen zárt biológiai rendszerként: „Jacek Witkowski, Maciej Trzkiewicz és Aleksandra Parszuto sejt- / jei felvándoroltak jobb kezének mutatóujjára. A toalett kilincséről / további nyolc diák és két professzor sejtjei kúsztak fel testére, majd / a villamoson még 28 különböző élő organizmus sejtjei”, majd később „már 2253781 emberi lény sejtjeit hordozta”. Hétköznapi életvitelünk minden másodpercében hatással vagyunk más szubjektumokra, közben azok is hatással vannak ránk, és ez a legkisebb, sejt szinten is realizálódik: „élvezte, ahogy áramlanak belé a bitek, / emberi sorsokról, ahogy kitágul a világ, kitágítja, szétesve a bolygón, ott van mindenhol” és „követi minden mozdulatát saját kiterjedésének”. A poszthumanista szemléletmód erős képeként jelenik meg a különböző szubjektumok sejtjeinek kapcsolatából összeálló, szubjektumokat összefogó és egyszerre túl is lépő, Földet körülölelő hálózat képe.⁶⁹

A tér feltérképezésének emberi szubjektumon túl történő módszere zajlik a *Könnyek számolatlanul* című versben. A versszubjektum egy jogagyakorlat-sorozat közepette tapasztalja meg az őt körülvevő tér minden emberalkotta és természeti tényezőjét: „Rituális halpozíciót veszek fel a barnára pácolt deszkán, / [...] és újra meg újra, a lehető legaprólékosabban / átveszem a nyaraló egész környezetét”. A mozdulatan, merev testhelyzet ellenére a szubjektum nem csak beutazza, de valósággal eggyé is olvad környezetével: „A hal lubickol az elemekben, / ezért úszok a kaputól a lépcsőig, / [...] szájamba veszem és kiengedem újra és újra / a hatalmas kávébarna napernyőt, / a napernyő

⁶⁸ TANOS Márton, *A tapasztalás erotikája*, litera.hu, 2022.05.07. <https://litera.hu/magazin/kritika/a-tapasztalas-erotikaja.html> (Utolsó elérés: 2022. április 10.)

⁶⁹ VINCZE I.m.

bazalt körtalapzatát”, és módszeresen a nyaraló megannyi tárgyát. Ezt követően egyenként úszik oda „az elfogadás és odaadás teljességével / minden fűszálhoz, miközben egyre tágitom a kört”, amíg a táj domborzata, a homok, a csalogányfű és a sócserje, sőt a vényviszonyok árnyalatai is a szubjektum részévé nem válnak. A versbeszélő a mentális gyakorlat közben egyben fiktív tudósok tanulmányaira hivatkozik, amelyek az élőlények otthonosságérzetét kutatják: „Smith, Tanakawa és Déguey szerint egy lény / akkor képes túlélni egy adott közegben, / ha annak legalább 12,64%-át otthonosnak érzi”. A spiritualitással is kapcsolatban álló jogagyakorlatok során történő mentális térérzékelés leírásába egy merőben eltérő, szaknyelvi megszólalásmódot idéző, tényszerű leírása keveredik a vers során. A kettőből adódó feszültség egyrészt egy karakteresen megjelenő lírai ént formál meg, hiszen láthatóvá válik egy polgári hivatását tekintve tudós-kutató személy, aki a világ fizikai és tárgyi megismerése mellett a spiritualitásra is nyitott emberként jelenik meg, akinek elvont gondolatai közt mindig ott lebeg ismeretanyaga is. Másrészt arra mutat rá, hogy a versbeszélő éppen a jogagyakorlattal éri el azt, hogy környezetét otthonosnak érezze, hiszen nem csak ő létezik a környezetében, hanem immár a környezete is őbenne. A vers záró szakaszában a „belső migráns” tanulmányban megjelenő archetípusa akár a lírai én otthontalanságérzés elleni félelmének alakjaként is megjelenhet, „aki saját környezetében szembesül / az otthontalanság tapasztalatával”. A belső migráns alakjával kapcsolatos további információért Fehér Felhő Nobel-díjas indián költő legismertebb versére hivatkozik, a „Könnyek számolatlanul”-ra. Azonban az indián költő személye és verse is csak a fikció terméke, legalábbis az olvasó világában semmilyen információt nem találni róluk, a cím valójában Németh Zoltán versét jelöli. Úgy, ahogy a mentális utazás ellentétben áll a tényszerű tudományos megfogalmazásokkal, úgy kerül feszültségbe az utóbbiak valósághű ábrázolásmódja az olvasó által ismert valósággal.

A kötet verseinek jelentős része működteti az állat- bio- és geopoétikát, ahogy azt a *Harminc év múlva* című nyitóvers és a 71. oldal *Tektonika*-versében is láttuk. Fontos még kiemelni a *Vágott sebek* című hosszúverset. A vers transzgresszív eljárás módja egyfelől megjelenik a narratíva két eseményével, tehát a hajvágás és a fakivágás mozzanatával, másrészt pedig a fakivágást végző lírai én szubjektuma mosódik össze a munkája során nyesett növények szubjektumával.⁷⁰ A lírai én munkatevékenységén keresztül egyre fokozatosabban válik eggyé az általa megmunkált növényvilággal. Eleinte a földből kihúzott, kivágott tartógyökerek és fatönkők képében fedezi fel az emberit: „A fatönkben

⁷⁰ Vincze I.m.

van valami az emberi arcból. / Egy szakállas koponya, amelynek hajszájai / a kisarjadó vagy már elszáradt ágak és levelek, / összegubancolódott szakáll a gyökér, / és minden irányból a szemedbe néz”. A versbeszélő természettel való átlényegülése éppen az ásás, kapálás, vágás bomlasztó gyakorlata révén történik meg, hiszen egyre mélyebben szemléli a kert fatönkjeinek földfelszín alatt összenőtt gyökérrendszerét, és „minél mélyebbre jut, annál közelebb kerül a személyes és történelmi tapasztalatok, traumák elbeszélhetetlen nyelvéhez”⁷¹: „megéreztem a gyökér ízét, / nyelvemen hevert az élete, / mint egy érdes ostya, / amely rögtön párbeszédbe lépett / az érzékszerveimmel”.

A kötet II. jelzésű ciklusa tematikailag rendkívül egységes, hiszen a ciklus versei létező, irodalomhoz és tudományhoz kapcsolódó személyeket idéz meg, mint például James Joyce, Rilke, Darwin, Foucault és Csáth Géza. A versek címükben is kifejezetten egy-egy valós helyszínhez kapcsolják az alakokat, így ismét a szubjektum és a tér kapcsolódásának tematikája jelenik meg. A megidézett írókról, költőkről szóló versek azonban nem stílusgyakorlatok vagy parafrázisok, hiszen nem poétikai ismertetőjegyüket vagy műveiket dolgozzák fel, hanem inkább életrajzi, emberi tevékenységük köré szerveződnek. A *Kassák Lajos Érsekújvában* című vers például „A magyar irodalom bombázásának, pontosabban a kötött formák elpusztításának” tervét mutatja be, mintha a Kassák Lajos által vezetett irodalomtörténeti avantgárd egy valódi történelmi háborúként ment volna végbe. „Lázás, lobogó sorok zúdultak / a magyar költészetre zuhanórepülésben”, ami miatt „A jambusok, hexameterek, verslábak / napokig égtek az emésztő tűzben”. A „háború” következtében a klasszikus vers ismertetőjegyei elpusztultak, az időmértékes verseléstől kezdve a rímeken át a zenéig, amelyek a lírai én szemében mindaddig a vers szépségét adták. A vers záró strófája kifejezi, hogy habár a nyelv egyfajta újjászületését is eredményezte az avantgárd, de „ugyan ki tud beszélni ma már / a madarak nyelvén”? A madár és annak éneke, mint az antik és a klasszikus versnyelvezet ismert motívuma és metaforája jelenik meg, azonban a madarak nyelvét már egyetlen „túlélő” sem hallja a nyelv lerombolt és újjáéledő vetésén. A cím azonban ezt a háborút Érsekújvárra pozicionálja, ami nem csak Kassák Lajos szülőhelye, de a második világháborús bombázás helyszíne is, ezzel végső feszültséget keltve Kassák Lajos lírájának radikálisan újító jellege és az életrajza szempontjából fontos város történelmi traumája között.⁷²

Hiszen Németh Zoltán kötetében a történelmi és a személyes traumák kapcsolatára, az ezekből adódó traumanyelvezetre is nagy hangsúly kerül. A formailag avantgárd,

⁷¹ PÁPAY I.m.

⁷² VISY. I.m.

neoavantgárd hagyományokhoz kapcsolódó *(Hedvig) szimfónia* című vers egy valós személy és tragédia történetét idézi meg. Malina Hedviget 2006-ban két ismeretlen kilétű férfi erőszakosan megverte, mert az akkor iskoláskorú felvidéki magyar lány magyarul beszélt a telefonján.⁷³ A vers szerkesztéstechnikájából kialakuló töredezett, ismétléses nyelvezet egy mélyen traumatizált lírai hang megszólalásmódjaként jelenik meg: „Kezdetben volt a csönd, vagy volt a hús, kezdetben volt a csönd, amely sáros, kezdetben volt a csönd, vagy a hús, a hús, amely fáj, [...] a test, a hiba, a hiba hangja, a hiba éjszakája, a hiba fénye [...]”. A vers pretextusaként megidézett Philip Glass komolyzene-szerző műve viszont feszes ellentétben áll a traumatikus eset elbeszélésmódjával. A töredezett nyelv működéséből adódó szó- és szótagismétlődések akár zenei hangokként is felfogható, és erre az interpretációra ráerősítenek az egyes versszakok előtt feltüntetett időjelölők is, amelyek mintha a szimfónia hallgatásának gyakorlatával állítanák direkt párhuzamba a vers olvasását. Látható, hogy ez nem a lírai Hedvig hangja, hiszen minden szakasz a lány megszólításával ér véget, így az eset szemtanúja vagy közvetett értesültje feltételezhető a töredezett nyelv birtokosának. A valós esemény nemzetközileg is felháborodást keltő tényéből adódóan jelen esetben nem hagyható figyelmen kívül Németh Zoltán motivációja a vers megírása mögött: „A túl közeli eseményekről mindig problematikus írni, mert a könnyebb, direkt megoldásokra csábítanak. Nekem viszont személyes kötődésem is van ehhez a történethez, mert Nyitrán tanítottam évekig, ahol Malina Hedviget megtámadták. Egyszer egy Glass-koncerten voltam Nyitrán, és azon az úton mentem haza, amerre a támadás napján Malina Hedvig is. A helynek a kísértetiessége késztetett a vers megírására, miközben tudtam, hogy sokan visszaélnek ezzel a témával, ami komoly morális dilemmát okozott”.⁷⁴ A verseskötet számos szövegében megjelent a valóság és a fikció kapcsolata, így a megtörtént esemény és a költői mű közötti kapcsolat felmutatása ennél a versnél már csak a költő személyes vonatkozásából sem elhanyagolható. A traumanyelvezet megjelenése mellett azonban a kötet egy másik karakteres jellemzője is felbukkan, amely a zene tematikájához kapcsolódik. A kötet III. jelzésű ciklusa, ahol ez a vers is helyet foglal, a szimfónia fogalma köré szerveződik. Amíg a *(Borbély Szilárd) szimfónia* szövegében a szimfónia-jelleg az ajtó tematikájának folytonos újra értelmezésében jelenik meg, addig a *(Sikula Júlia – Mamácska) szimfónia* esetében a szimfonikus felépítés egy család generációkon átívelő történetének darabkáiból képződik meg, „a hang materialitása és a szöveg materialitása közötti

⁷³ SZALAY Zoltán, „Hálózatos poétikát akartam alkotni”. *Beszélgetés Németh Zoltánnal*, Élet és Irodalom, 2022. LXVI./19.

⁷⁴ Uo.

párhuzamok elgondolhatóságát egyfajta történelmi keretrendszerben, történelmi események miniszériáiként vetik fel”.⁷⁵

A zenei utalásrendszer a kötet utolsó versében, a *Coda* címében is megbújik, amely egy zenei mű függelékét, zenei tételének befejező szakaszát jelenti.⁷⁶ Ez a cím jól láthatóan jelöli a vers kötetszerkezetet ha nem is lezáró, de összegző szándékát, amely meg is valósul, hiszen „[a]z emberiség (történelmi) szenvedéseinek időtlenségbe kimerevített tablóját fősorakoztató záróvers két utolsó sora a legpontosabb tömörségében fogalmazza meg a kötet egészének mozgatórugóját”⁷⁷ és tárja fel bonyolult hálózatának főgyökerét: „Összekötöm a sorsokat / És egyszerre élem meg”.

Németh Zoltán *Tektonika* című verseskötete tehát „ajtókat keres a nyelvhez, formához, személyes és történelmi tapasztalathoz, művészi hagyományhoz”.⁷⁸ Mindezt egy hálózatos versrendszerben működteti, amelyben markánsan megjelennek az olyan poszthumanista törekvések, mint az ember–állat–növény határainak megkérdőjelezése, az emberi test szubjektumként és objektumként történő újradefiniálása, valamint a traumaköltészet megszólalásmódjának újítási törekvése, így mintha „minden verse egy-egy, a valóság(ok)ról szerezhető tapasztalatok »összességének« szimbolikus megragadására irányuló kísérlet lenne”.⁷⁹

⁷⁵ VINCZE *I.m.*

⁷⁶ TANOS, *I.m.*

⁷⁷ TANOS, *I.m.*

⁷⁸ PÁPAY *I.m.*

⁷⁹ TANOS *I.m.*

4. A kötet közoktatásba való beemelésének lehetőségei

Németh Zoltán *Tektonika* című kötetének verseit első sorban a középiskola 11. és 12. évfolyamának tantervébe tartom érdemesnek beemelni, viszont egyes művek már a 9. évfolyamtól kezdve képesek lennének egy szemléletes párhuzamot vonni a 2020-as Nemzeti Alaptantervben jelenleg helyet foglaló művekkel. Első sorban azért tartanám egy szükséges kiegészítésnek, hiszen a tanterv jelenleg csekély mennyiségű kortárs művet foglal magába. Égetően fontos volna az, hogy a diákok legkésőbb 11.-es évfolyamosként javában találkozzanak kortárs művekkel, hiszen ez egyrészt nem csak tudásokat és szemléletmódjukat tágitaná, de a magyar irodalom értékes, és legfőképpen élő, hozzájuk nyelvezet tekintetében a legközelebb álló alkotóit és műveit ismerhetnék meg. Németh Zoltán kötete annak számos tematikát és poétikát mozgósító versvilágában megjelenik a történelmi- és személyes trauma, a szerelem, az identitáskrízis, a halál és az ember fogalmának tematikája, ám mindez egy posztmodern és poszthumanista gondolkör és gondolkodásmód szemüvegén keresztül realizálódik. A diákok által tehát javában ismert témákat mutatna be egy számukra merőben új megszólalásmódon keresztül, így ideális lenne arra, hogy egyrészt reprezentatív képet nyújtson a gimnáziumok felsőbb éves tanulóinak a kortárs magyar líra jelenlegi helyzetéről, másrészt a figyelemfelkeltés és az érdeklődés fenntartásának is megbízható terepe lehet.

A könyv II. jelzésű ciklusának verseit kiemelten ideálisnak tartom arra, hogy az irodalomtörténet és egyes szerzők életrajzának, poétikájának mélyebb megismerése céljából is olvassák a diákok, ugyanis ezen versek olyan költőket, írókat és gondolkodókat idéznek meg, mint Goethe, Rilke, Puskin, Arany János, Kassák Lajos és Csáth Géza. A ciklus versei nem a címben szereplő alkotók műveinek parafrázisát vagy stílusának megjelenítését vállalják, hanem a hozzájuk kötődő irodalomtörténeti és életrajzi sajátosságokat kontextualizálja. A szakdolgozatomban előzetesen is taglalt *Kassák Lajos Érsekújvárbán* című vers ideális kiegészítése lenne a 11-12. évfolyam során tanult modernizmus irodalmának avantgárddal foglalkozó fejezetének. A vers szemléletes módon egy háború képében mutatja be azt az irodalomtörténeti változást, amelyet a hazánkban Kassák által vezetett avantgárd korszaka hozott el. A szöveg egy izgalmas, figyelemfelkeltő témát nyújtana a diákoknak, hiszen éppen a vers „pusztulásáról” olvasnának egy versben. Ráadásul a vers gondolattérkép szerűen össze is foglalja a költészet eszköztárával kapcsolatban tanultakat, hiszen a verslábaktól kezdve a rímformákon át költői eszközökig rengeteg verstani fogalmat említ, így ilyen szempontból is érdekes lehet az elemzése. Szakdolgozatomban

mellékletében olvasható tanóravázlatom esetében is ezt a verset vettem alapul, így szemléltetve a vers beemelhetőségét az avantgárd témakörének tanórai feldolgozhatóságába.

A *José Mourinho Rilkét olvas* című vers egy rendkívül váratlan közegbe és megszólalásmódba emeli át Rilke néhány klasszikusát, az osztály fociidrukkereinek legnagyobb örömére. Mourinho portugál labdarúgó edző neve ugyanis egészen biztosan ismerősen csenghet nemcsak a foci-, de a sportrajongóknak is, így a diákokban nagy kíváncsiságot váltana ki egy versben való megjelenése. A focista ráadásul a bajnokság helyett inkább Rilke verseivel törődik. A vers szövegében direkt idézetek olvashatók Rilke labdával kapcsolatos verseiből. A tanterv Rilke költészetével foglalkozó fejezetében frissítő élmény volna olvasni egy olyan kortárs szöveget, ahol a sok diák által szeretett labdarúgás rendkívül metaforikus és érzelmileg mély töltetű cselekvéssé emelkedik, és így irodalom órai keretek között egy teljesen más szemszögből közelíthetnének hozzá. A vers több tekintetben is rámutatna arra, hogy a kortárs irodalom mennyiben különbözik a klasszikusoktól, ám mégis milyen szemléletes módon párhuzamot lehet vonni a kettő között – megszólalásmódjuk a korral változik, de az igazi, örök értékek, amiket az irodalom hivatott közvetíteni, ugyanazok maradnak.

5. Összefoglalás

Szakdolgozatomban Németh Zoltán *Tektonika* című verseskötetének elemzésén és a poszthumanizmus magyar irodalomban elfoglalt helyzetének, szerepének feltárásán keresztül kívántam képet alkotni egy olyan új, izgalmas poétikai és filozófiai tendenciáról, amely nem csak az irodalomban, de a társművészetekben és a tudományokban is megjelenik. A poszthumanizmus emberrel, társadalommal, technológiával, természettel és végérvényesen bolygónk jelenlegi helyzetével, ezen perspektívák és elgondolások új fénytörésben való feltüntetésével egy izgalmas és első sorban szükséges új irányvonalat ígér az emberi gondolkodás, így az irodalom és a művészet történetében. Emellett a klasszikus és modern szerzők életművének vizsgálása során is olyan olvasatokat kínálhat fel, amelyek új fénytörésbe helyezik az egyes műveket, ezzel ismét mozgásba hozva az azokkal kapcsolatos, már megszilárdult fogalmainkat.

Az animal studies, az ökokritika és a transzhumanizmus elméleti irányzatai az irodalomban és művészetben is egyre relevánsabb, termékenyebb pozíciót foglalnak el, amelyekhez kapcsolódva a bio-, öko- és geopoétikában új lehetőségek várnak kiaknázásra. Németh Zoltán költői életműve, Mezei Gábor, Kele Fodor Ákos és Tóth Kinga elemzett verseskötetei, Bartók Imre regénytrilógiája jelentős mérföldköveket jelentenek a kortárs magyar irodalomban, amelyek nem csak az évek távlatában bizonyulhatnak majd a poszthumanista magyar irodalom első jelentős műveinek, de már most láthatjuk a nyelvezetükből, a gondolatrendszerükből és az újító szándékukból eredő érték születését.

Ezen érték születésének főgyökérzete, Németh Zoltán *Tektonikája* pedig rendkívül mély érzékenységgel, széles gondolati horizonttal, és igen frissítő poétikaival mutatja meg nem csak a poszthumanista lírában rejlő lehetőségeket, hanem azt a tényt is igazolja, hogy még mindig lehetséges újat és maradandót alkotni a magyar líra területén.

6. Mellékletek

[illegible]

	<i>Diák 4: Kassák felesége Simon Jolán volt, akivel a házassága nagy hatással volt verseire is.</i> Valóban. Ügyes! Ki tudná megmondani, hogy milyen területen volt még jelentős Kassák tevékenysége? <i>Diák 5: Kassák indított avantgárd újságokat is, a Tett és a Ma címmel, és képzőművész, festő is volt.</i> Így igaz. És miért volt jelentős az avantgárd, mint mozgalom? <i>Diák 6: Teljesen új formában alkottak, úgy, ahogy azelőtt egyáltalán nem volt jellemző. Például rendkívül hosszú, összetett képzettársításokat használtak, amiket elsőre nehéz megfejtetni, emiatt bonyolultak lettek a versek. Elhagyták a rímeiket, és minden olyan verstani dolgot, ami addig amúgy meghatározta a verset.</i> Kiváló válasz.		Diák válasz Tanári utasítás Diák válasz Tanári kérdés Diák válasz Tanári kérdés Diák válasz		
20 perc	III. Jelentésteremtés Rendben. Most kapni fogtok egy-egy kinyomtatott verset, amelyen Németh Zoltán kortárs költő versét olvashatjátok majd. A lapokat lefordítva teszem elétek, és kérlek, ne is fordítsátok meg addig, amíg mindenkinek ki nem osztottam, és nem szólok. Rendben, megfordíthatjátok a lapot, de egyelőre csak a vers címét olvassátok el! Mi a cím és miről szólhat szerintetek a vers ez alapján? <i>Diák: A vers címe Kassák Lajos Érsekújvárbán, és szerintem arról szól,</i>		Tanári magyarázat Tanári utasítás Tanári kérdés	Nyomtatvány a versről	A lapokat lefordítva teszem a diákok elé.

	<i>hogy Kassák Lajos hogyan élt és nőtt fel a szülővárosában.</i> Jó gondolat. Ha esetleg nem Kassák életrajzára utal a cím, akkor miről szólhat még? <i>Diák: Talán a vers Kassák stílusának egy paródiája, vagy a költő Kassák jellemző avantgárdos stílusát utánozza.</i> Akár ez is meglehet. Rendben, most kérlek olvassátok el csendben, magatokban a verset. Aki elolvasta a verset, nézzon rám, ebből tudom, hogy kész van. Rendben, úgy látom, mindenki elolvasta. Most kérek valakit, aki hangosan is felolvassná a verset, hogy még jobban megértsük a szövegét! <i>Önállóan jelentkező vagy célzottan felszólított diák felolvassa a verset.</i> Köszönöm. Na, miről szól valójában a vers? Bejött az elképzelések? <i>Diák: A vers mintha egy irodalmi háborúról szólna, ahol az avantgárd elpusztított egy csomó verssel kapcsolatos dolgot.</i> Így van. Hozzatok példákat a versből, hogy mi az, ami az avantgárd hatására megszűnt! <i>Diák: Például a kötött versformák és verslábak, rímek.</i> <i>Diák 2: Említi még az időmértékes költészetet és a szépség eltűnését is.</i>	Önálló munka	Diák válasz Tanári kérdés Diák válasz Tanári utasítás Tanári utasítás Diák válasz Tanári kérdés Diák válasz Tanári utasítás Diák válasz Diák válasz		
--	---	--------------	--	--	--

	Így igaz. Látjátok, a cím egy kicsit becsapott minket, hiszen nem Kassák Lajosról szól, hanem inkább az ő személyéhez első sorban kötődő avantgárdról. Kérlek, olvassátok elújra az utolsó két versszakot. Mi a legnagyobb kincs, ami az avantgárd óta elveszett a költészetben? <i>Diák: A tudás és madarak éneke.</i> Mit szimbolizál a madarak éneke? <i>Diák: A költészettel és a verssel azonosították a klasszikus költők a madár szavát, viszont az avantgárd miatt ez a madárszó, szépség elveszett sajnos.</i> Jó gondolat. Térjünk vissza a címre. Miért szerepel benne Kassák szülővárosa, ha közvetlenül nincs köze a vershez? Segítek, egy másik történelmi esemény is Érsekújvárhoz köthető. <i>Diák: A második világháború közben itt is bombázás történt.</i> Így igaz, sajnos ez jó válasz. Érsekújvár területét háromszor is bombazápor érte a Második Világháború közben, amely azóta is egy tragikus traumaként maradt meg a történelemben. Látjátok, milyen érdekes, hogy Németh ezt a történelmi tényt kapcsolja össze Kassák avantgárdjával a helyszínen keresztül! De ha belegondolunk, azért elég erős azt állítani, hogy az avantgárd egy valódi háború borzalmaival ért fel. Ti mit gondoltok, valóban szétszilálta az avantgárd az egész irodalmat?		Tanári magyarázat Tanári utasítás Diák válasz Tanári kérdés Diák válasz Tanári kérdés Diák válasz Tanári magyarázat Tanári kérdés		
--	--	--	--	--	--

	<i>Diák: Hát szerintem elég érthetetlenek Kassák versei, nem olyan szépek mint mondjuk Petőfi versei.</i> <i>Diák 2: Szerintem érdekes az a stílus amit az avantgárd megalkotott. Az igaz hogy egy csomó minden kiveszett a versből, de egyben meg is újult, és az avantgárd dolgok szépsége szerintem nem a konkrét gyönyörködtetésben van hanem a szürreális képekben és hogy semmi nem egyértelmű benne.</i> Remek meglátások. Ha belegondoltok, akkor az avantgárd valójában nem okozott semmilyen helyreállíthatatlan zavart az irodalomban. Látjátok, a most olvasott Németh Zoltán vers is teljesen érthető, és egy rendkívül érdekes módon jeleníti meg „az avantgárd háborút”. A hím- és nőrímek között szerelmet említ, és a madár énekéről szóló rész is kifejezetten szép. Az avantgárd nélkül nem létezne az a mai, kortárs nyelvezet sem, mint amibe például ez a vers is tartozik, és amit tudom, hogy többen is szerettek.		Diák válasz Diák válasz Tanári magyarázat		
15 perc	IV. Reflektálás A következő feladatokat kreatív írásos feladat lesz. Fordítsátok meg a kapott lapot, ugyanis az üres oldalára kell majd magatoknak is egy verset írni. A feladat a következő: Írj egy verset Kassák Lajos életével vagy az avantgárddal kapcsolatban. Két téma és verstípus közül választhatsz: 1. Írj Kassák Lajos stílusában egy minimum 10 soros verset! Először a telefonod segítségével keress az interneten Kassák Lajos verseket. Találj	Kreatív írás Önálló munka	Tanári utasítás	Okos-tábla Nyomtatvány a versről	A két feladat szövegét kivetítem az okostáblán.

	minimum 3 verset, aminek 1-1 sorát, gondolatát, szóképét kiragadod. Ezeknek a kiválasztott részleteknek szerepelnie kell az általad írt versben is, úgy, hogy nem változtathatsz rajta. Ezekkel együtt kell kiadnia a 10 sort. Törekedj arra, hogy hűen idézd meg Kassák versstílusát, de ne legyen parodisztikus! 2. Írd meg Németh Zoltán verse alapján az avantgárd „békemenetét”! Képzeld el, hogyan jelenne meg az avantgárd egy háborús konfliktus helyett valamilyen békés, gondoskodó törekvésként. Jelenjen meg a te versedben is a madár énekével kapcsolatos gondolat, és tartsd szem előtt, hogyan tudnád pozitív hangnemben kifejezni az irodalomtörténet változását!		Tanári részellenőrzés, hogy ki hogyan halad a munkájával		A diákoknak 15 perc áll rendelkezésre ahhoz, hogy a versírás előkészületeit elvégezzék, és elkezdjék. Mivel az avantgárd témáját ezzel befejeztük, az óra végéig írhatják, és háziként be kell fejezniük.
2 perc	V. Házi feladat A házifeladatokat az lesz, hogy 1. tegyétek el a kapott nyomtatványt és fejezzétek be a verset, amit órán elkezdtetek. A végső határidő, amíg beadhatjátok, az a jövőheti óránk. 2. Készüljete, hiszen dolgozatot fogunk írni Kassák Lajos avantgárd lírájáról. Olvassátok el a Tankönyv idevonatkozó részét.		Tanári utasítás Házifeladat kiosztása		A versek elkészítésére minimum 3-4 napot, de legfeljebb egy teljes hetet hagyok nekik. A Tk. oldalszámot pontosan felírom a táblára.
1 perc	VI. Értékelés Köszönöm a munkátokat. Legyen szép napotok!		Elköszönés Az óra lezárása		

7. Bibliográfia

- ANDRÉ Ferenc, *Saját szégyenem szavaiból dolgozom. Interjú az 50 éves Németh Zoltán költővel, irodalomtudóssal*, Helikon, 2020/21.
- BALOGH Gergő – FODOR Péter – PATAKI Viktor (szerk.), *Milyen állat? Az állatok irodalmi és nyelvelméleti reprezentációiról*, Alföld Alapítvány, Debrecen, 2020., 8–9
- BALOGH Gergő, *Költészeti fenséges. A 2010-es évek fiatal magyar költészetéről*, Alföld, 2020/12., 55–56
- BALOGH Gergő, *Poszthumán szerkezetek. Tóth Kinga: All Machine*, Alföld, 2014/12., 125
- BAYER, Anja – SEEL, Daniela (szerk.), *All dies hier, Majestät, ist deins – Lyrik im Anthropozän, kookbooks*, Berlin, 2016.
- BRAIDOTTI, Rosi, *The Posthuman*, Cambridge, UK és Malden, MA: Polity Press, 2013., 1–2
- CSÁNYI Vilmos, *Az emberi viselkedés*, Sanoma, Budapest, 2006., 16
- FERRANDO, Francesca, *Poszthumanizmus, transzhumanizmus, antihumanizmus, metahumanizmus és az új materialitások. Különbségek és viszonylatok*, ford. LOVÁSZ Ádám, Helikon 2018/4., 394
- G. KOMORÓCZY Emőke, „*Mintha a fény énekelne, a költészet felszabadít...*”. Papp Tibor *Emlékmeder* című könyvéről, Kortárs, 2020/11., 60
- GOODBODY, Axel, *Naturlyrik-Umweltlyrik-Lyrik im Anthropozän – Herausforderungen, Kontinuitäten und Unterschiede* = BAYER, Anja – SEEL, Daniela (szerk.), *All dies hier, Majestät, ist deins – Lyrik im Anthropozän, kookbooks*, Berlin, 2016., 287–305, 300.
- HORVÁTH Gideon – SÜVEGES Rita – ZILAHÍ Anna (szerk.), *extrodaesia. Enciklopédia egy emberközpontúságot meghaladó világhoz*, Typotex, Budapest, 2019., 15
- HORVÁTH Györgyi, *Apokalipszis a boncasztalon. Bartók Imre: A Patkány éve*, es.hu, 2013. 06. 06. http://www.es.hu/horvath_gyorgyi:apokalipszis_a_boncasztalon;2013-06-06.html (Utolsó elérés: 2023. április 10.)
- HORVÁTH Márk – LOVÁSZ Ádám – NEMES Z. Márió, *A poszthumanizmus változatai*, Prae Kiadó, 2019., 8
- KELE FODOR Ákos, *Echolália*, Prae + Palimpszeszt, 2016.
- KELEMEN Erzsébet, *Életműportré Papp Tiborról. A nyolcvanéves avantgárd mester köszöntése a Magyar Írószövetségben*, Agria, 2017/01., 207
- LAPIS József, *Vándorló könyvespolc 15. „Ott kint, és itt belül”*, szifonline.hu, <https://www.szifonline.hu/kritika-essze/vandorlo-konyvespolc/1743-v-ndorl-k-nyvespolc-15> (Utolsó elérés: 2023. január 05.)
- MIZSER Attila, *Apokalipszis és teremtés Bartók Imre A Patkány éve című regényében*, irodalmiszemle.sk, 2016.10.28. <https://irodalmiszemle.sk/2016/10/mizser-attila-apokalipszis-es-teremtes-bartok-imre-a-patkany-eve-cimu-regenyeben-tanulmany> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)
- MEZEI Gábor, *natúr öntvény*, Kalligram, 2016.
- NAGY Gerda, *WHO AM I?*, Gondolat, 2019., 5
- NAGY Márta Júlia, *Eleven ételek, halott tájak*, tiszatajonline.hu, 2019.06.25. <https://tiszatajonline.hu/irodalom/eleven-etelek-halott-tajak/> (Utolsó elérés: 2023. március 12.)

- NAGYPÁL István, *A gépek monománt játszanak. Tóth Kinga: All Machine*, kortarsonline.hu, 2015.07.17. <https://kortarsonline.hu/aktual/irodalom-a-gepek-monomant-jatszanak.html> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)
- NAYAR, Pramod K., *Posthumanism*, Cambridge, Malden: Polity Press, 2014., 3–4
- NEMES Z. Márió, *Ember, embertelen és ember utáni: a poszthumanizmus változatai*, Helikon, 2018/4., 377–378
- NEMES Z. Márió, „A nyelv egy faj”, Műút.hu, 2018.07.10. <https://muut.hu/archivum/29110> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)
- NEMES Z. Márió, *Kacsacsőrű-emplős-várás Kenguru-szigeten. A kortárs fiatal költészet poszt-antropocentrikus viszonyai*, PRAE, 2017/1., 103
- NEMES Z. Márió, *Magyar poszthumanizmusok*, Goethe-Institut Budapest, 2021. december. <https://www.goethe.de/ins/hu/hu/kul/sup/alg/ait/22577883.html> (Utolsó elérés: 2023. január 05.)
- NÉMETH Zoltán, *A perverzió méltósága*, Kalligram, Pozsony, 2002.
- NÉMETH Zoltán, *A szem folyékony teste*, AB-ART, Pozsony, 2000.
- NÉMETH Zoltán, *Állati férj*, Kalligram, Pozsony, 2016.
- NÉMETH Zoltán, *Boldogságtelep – vetélőgépben. Csáth szeretője*, Kalligram, Pozsony, 2011.
- NÉMETH Zoltán, *Kunstkamera*, Kalligram, Pozsony, 2014.
- Németh Zoltán, *Misztifikációk. Értelmezések szövegek, képek és testek határán*, Iskolakultúra, 2015/9., 31
- NÉMETH Zoltán, *Tektonika*, Pesti Kalligram, Budapest, 2021.
- PÁPAY Szandra, *Tech-tonika – Németh Zoltán Tektonika című verseskötetéről*, irodalmiszemle.sk, 2022.08.31. <https://irodalmiszemle.sk/2022/08/tech-tonika-nemeth-zoltan-tektonika-cimu-verseskoteterol-papay-szandra-irt-kritikat/> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)
- PÉCZELY Dóra (szerk), *A ránk bízott kert. Ökölköltészet – világirodalmi antológia*, Prae Kiadó, 2021., 86–87
- SEBALD, W.G., *Természet után*, Magvető, Budapest, 2016. (Eredeti nyelvű első megjelenés: *Nach der Natur. Ein Elementargedicht*. Greno, Nördlingen, 1988.
- SZALAY Zoltán, „Hálózatos poétikát akartam alkotni”. *Beszélgetés Németh Zoltánnal*, Élet és Irodalom, 2022. LXVI./19.
- SZEMES Botond, *A Ctr+Z generáció és a visszafordíthatatlan*, alfoldonline.hu, 2020.06.29. <http://alfoldonline.hu/2020/06/a-ctrz-generacio-es-a-visszafordithatatlan/> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)
- TANOS Márton, *A tapasztalás erotikája*, litera.hu, 2022.05.07. <https://litera.hu/magazin/kritika/a-tapasztalas-erotikaja.html> (Utolsó elérés: 2022. április 10.)
- TURI Márton, *Bonctanilag látni a világot*, muut.hu, 2013.06.23. <https://muut.hu/archivum/2487> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)
- VIDOSA Eszter, *Határsértés és hibriditás. Szétbomlasztott valóság Bartók Imre szövegeiben*, Helikon irodalom- és kultúratudományi szemle, 2018/4., 522
- VINCZE Richárd, *Antik romok a tájban. Németh Zoltán: Tektonika*, kulter.hu, 2021.12.24. <https://www.kulter.hu/2021/12/nemeth-zoltan-tektonika-kritika/> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)
- VISY Beatrix, „A tér és az idő humánredői”, Élet és Irodalom, 2022. LXVI./7. <https://www.es.hu/cikk/2022-02-18/visy-beatrix/a-ter-es-az-ido-humanredoi.html> (Utolsó elérés: 2023. április 10.)

8. Nyilatkozat

NYILATKOZAT

Alulírott GALDA GÁBOR ATTILA....., büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy az általam benyújtott, POSTHUMANIZMUS NÉMETHI ZOLTÁN TEKTONIKA CÍMŰ VERSESKÖTETÉNEK című szakdolgozat (diplomamunka) önálló szellemi termékem. Amennyiben mások munkáját felhasználtam, azokra megfelelően hivatkozom, beleértve a nyomtatott és az internetes forrásokat is.

Tudomásul veszem, hogy a szakdolgozat elektronikus példánya a védés után az Eszterházy Károly Egyetem könyvtárába kerül elhelyezésre, ahol a könyvtár olvasói hozzáfuthatnak.

Kelt: EGER....., 2023 év 04..... hó 26..... nap.

Galda Gábor Attila

aláírás